МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
І. ЗАРВИ, В. ЛИМАРЯ, Т. МАСЕНКА,
Андр. ХВИЛІ, Пав. УСЕНКА

№ 5

ТРАВЕНЬ 1927 ХАРКІВ

05 [329 . 14 к : 331 3]

Укрголовліт № 69067/кв.
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк".
Зам. № 2928—20С0.

Л. Первомайський

ПЛЯМИ НА СОНЦІ

Миколі Ковальчуку

Наказ нам — не схилять голів,
А йти вперед...
(Марш Будьонного).

I.

Ось вам портрет товариша Бєлкина: червоні великі й вогкі губи на смаглявому обличчі з молодим чорним пушком вус та бороди, очі... над лівим—брова вгору, над правим—униз. Від цього обличчя має вигляд здивовано-іроничний. Праворуч щокою від крила носу до куточка губів вічна глибока зморшка. Волосся кучеряве й жорстке—щетиниться. Дівчата кажуть про товариша Бєлкина—злий не підступай (Бабські вигадки: коли волосся як дріт—і серце в людини з заліза та ще й іржавого). Невідомо в які часи і хто—теж невідомо—товаришеві Бєлкину вивернув руку, так ніби порвав сухожилля і тому рука в лікті не працює, засохла, напівзігнута. Він її повсякчас тулить до грудей, а правицею розмахує. Тому може правиця в нього говорить виразніше від язика. Товариш Бєлкин працює в першій радянській друкарні окрвиконкому. Друкарня ця також і остання на всю округу й кому збрело на думку охристити її „першою“ невідомо, але товариш Бєлкин певний, що назвали її першою в надії мати другу, третю... Взагалі що до характеру: в нашій повісті товариш Бєлкин має бути оптиміст, хоч його портрет говорить про інше. В минулому він напевне мав якусь трагедію, що відбилася і на його обличчі, та я забув сказати про одне: в товариша Бєлкина навряд чи могла бути трагедія, бо він мав усього дев'ятнадцять років. Про це годі мабуть писати, бо читач, що звик мислити над читанням, лише всміхнеться і матиме рацію. Отже годимося на тому, що товариш Бєлкин має від природи іронично-здивоване лице, але по суті є людина, що ніколи не була ні скептиком, ані іроністом. Як ми вже казали, в товариша Бєлкина є особлива риса, це—його рухи. Завжди його балачка йде в супроводі цих гарячкових рухів здорової правиці. Вона, правиця, завжди підкреслює його окремі думки. Винятків у суперечках товариш Бєлкин не визнає, і коли коректор Усик, знавець граматики, каже йому, що навіть граматика має винятки—відповідає, що граматику вигадали капіталісти, а радянська влада... ну, ясно—літера „ять“ і так далі. Аргументи сильні. Перед ними пасує скромняга Усик і знову йде до коректорської креслити кітайську грамоту коректорських знаків на краях щойно відтиснутої газетної сторінки. Коректор Усик думає, що товариш Бєлкин його не любить, „органично не переварює“, як „іхтіозавра“—бувшого вчителя місцевої прогімназії. Відомо ж бо які погляди в теперішньої молоди на колишнє вчительство... а товариш Бєлкин із передовиків.

— Товариш Бєлкин?

— Ну, да—товариш Бєлкин,—так його звали всі в друкарні, цього дев'ятнадцятилітнього юнака, до фанатизму самовідданого сина революційних буднів. Про це буде мова далі, тепер обмежимось тим, що скажемо: в товариша Бєлкина друкарня—та мабуть і ввесь світ—поділяється на „люблю“ та „не люблю“... Та годі про нього—читач ще досить зустрічів матиме з ним протягом цілої повісти і впізнає його одразу, коли здибає в житті, бо товариш Бєлкин це—не вигадка, а дійсна

людина, що „підписом та притулкою печатки" відповідного загсу свідчиться. Лише прізвище його в житті не Бєлкин—та це великої ролі не відограє.

Перша радянська друкарня в центрі міста. Біля окрфінвідділу треба звернути за ріг праворуч і за квартал, на розі також, стоїть одноповерховий великий будинок із багатьма вікнами, ганком на Народню (колись Дворянську) вулицю. Народня (колись Дворянська) стелиться вниз до ярмаркової толоки, обсаджена пахучими липами. Вулиця—вузька, брукована, а гілля старих лип угорі зійшлося, тому на брукові завжди прохолода й тінь, як у довгому коридорі з зеленими стінами й зацементованою підлогою. Такий коридор у півпідвальному поверсі колишнього будинку єпархіяльного училища—довгий і холодний.

Ярмарковою площею шлях до передмістя, де тютюнові та текстильні фабрики, млини, шлях до станції. Станція велика, депо, клуб ліпший, ніж у місті. Коли рейками від станції піти праворуч—ідеш усе повз міста—залізниця обходить його колом—і лише біля ріки, де долина рівна, рейки раптом випростовуються і зникають у далечині. Через ріку дерев'яний міст. Тут чудові краєвиди. Ви сходите з мосту. Де він кінчається—невеличка каплиця—перед іконами чорними, що тхнуть туманом і рікою, миготять лямпадки. Якась бабуся зайде, стане навколюшки, довго поклони б'є, широкі хрести кладе й шепоче молитви, просить Миколу Мірлікійського, Симона Стовпника й діву Марію за свої болі, за свої потреби, потім довго шукає за пазухою хусточку, а в хусточці гроші: на, боже, грошика, допоможи грішній рабі, ім'я рек... А в куточку дяк чи патлатий якийсь сидить і стереже копійки, бо вже одного разу безпритульні й замка відбили, й копійки забрали, й над богом насміялися посеред каплиці.

Виходите. Просто перед вами гора. Вона заросла деревами й кущами терну, агрусу та малини густо, а праворуч її обходить дорога поміж малесенькиx хаток передмістя до майдану, до собору, до виконкому Але нам туди не варт поспішати. Ми захопилися шляхом й не звернули уваги на гору... Ми вертаємось назад. Так! Тепер ви зацікавились. Ось ви бачите східці на гору поміж деревами й густими кущами Що за сходи? Куди вони ведуть? Вище й вище. Вони чорні й хиткі заплісняніли, поміж дошок пробилися паростки малинника, агрусу—їх важко примітити одразу. Вище й вище... рип... рри-ип... Ви зупиняєтесь здивовані, ви зовсім не сподівалися цього! Хто б міг думати? Отут?! Дійсно, ці люди вміли знайти казкове місце для свого бога. Певне саме на цій горі й скити й сармати і древні слов'яни палили жертви на честь своїх перунів уклонялися кам'яним „бабам". Одна з них лежить між деревами, уткнулася носом у землю, заростає потроху травою. Минають часи! Тепер тут чорна, як і сходи, церківця, дощана, древня, з примітивною дзвіничкою, на чотирьох стовпах дашок, а під дашком дзвони—великі, маленькі, зовсім маленькі, зелені від древности та атмосферних впливів. Церківця така низенька, що бані й хрестів не видно за деревами, коли дивишся знизу, від мосту...

Справді неприступний, таємничий, священний гай вірних!

Але що робить тут о шостій ранку коректор Усик? Дивно! Невже прийшов молитись забутим тіням радянський службовець, щоб ніхто не бачив, не чув молитви, бо ж свідома людина не вірить у забобони, а він же—коректор Усик—свідомий, член профспілки, що скажуть робітники? „Передовик молоди" товариш Бєлкин перекине бровами. потім його обличчя застигне, він нічого не скаже, але цього буде досить.

Коректор Усик проходить повз церківці, йде вниз сходами і прямує до міста. Іти далеко. Далеко й теж угору—одну обминути на другу зійти.

Ну й кутики ж є в степових містах шостої частини світу, ніякими собаками не знайти, коли сховаєшся!.. і живуть у тих кутиках, завулках і вуличках (будиночок під зеленим дашком, ворота охрою пофарбовані, облуплені, тополик, припудрений пилом із поламаним віттям)— живуть у тих кутиках сіренькі буденні люди великої епохи, ходять стежками все вперед і вгору, несуть вагу на плечах і не важка вага й не страшні дороги несходимі... й лише злегка в сіренької буденної людини заскиглить у грудях, там де серце — „душа заболить"—в одних на мить, в інших на день, у третіх на вічність, притамовують біль і йдуть стежками вгору буденні люди з завулків і вуличок. Інші не зможуть притамувати болів, і тоді вже не скиглить серце, а голодним вовком виє. Коли нічого вовкові їсти й нікого зарізати, перестає вовк вити й лежить на шляху, морду на лапи поклав, язик сухий, як сум, вивалився.

Вулиці, вулички, майдани, завулки, церкви та театри, пивнушки й клуб-лото...

Що було б якби зрівняти місто, щоб не було оцих доріг, розмитих дощами, де в-осени губиш калоші й чоботи набираєш повні води, щоб був майдан рівний, щоб врівень на розташованому за планом зіркою навколо майдану—стояли величні житла людей, натомлених, зморених і щоб життя кожного не ховалося за гардинками тривіконного будиночку... щоб люди жили на виду в людей, кожен і всі... кожен і всі!..

Коректор Усик ішов і думав, що мабуть він помре раніш, ніж люди так житимуть, бо за плечима вже більш, як півстоліття—в нашу епоху люди не живуть довго. Скоро лаштуватися в останню дорогу... Годі ходити пішки! Х-ха! Його понесуть,—він зручно лежатиме в просторій труні, спокійний раз за все своє життя... за цілий вік свій він змінить місце не напруженням ревматичних ніг... За ціле життя! Не болітимуть ноги, не ломитиме спину і близькозорі очі не сліпитиме сонце... Це буде кінець. Як дивно! Живе людина, бідкається, боліє великою душею (великий біль), малою душею (маленькі болі), йде стежками вперед і вгору й думає про те, щоб не було більш завулків у степових містах нашої велетенської батьківщини, думає про те, щоб завести свій власний закаматочок у три віконця на вулицю з фарбованими суриком воротами, а прийде момент, коли спочинуть ноги, знесуть людину на кладовище, свіжий горбик вогкої землі замість жмутка нервів і м'язів... Як просто! Ніяких таємниць...

Коректор Усик готовий до останньої подорожи. Він ішов уперед і вгору й має природне право на великий ремонт. Візьмуть його тіло, складну комбінацію елементів, до великої майстерні й розкладуть на первісні атоми.

— Здорові були, Усик!—перервав його думки знайомий голос Нечипоренка, комсомольця з першої радянської.—Нашкрябали?

Спершу Усик не зрозумів про що мова йде й лише відповів на привітання.

— Нашкрябали, кажу?—знову запитав Нечипоренко,—мені зразу коректу правити...

— А-а?—посміхнувся роблено й закивав головою Усик.—Нашкрябав... так-так!—і сховав очі в шпарку між дошками пішоходу. Він це лише помітив, що був уже на базарі біля собору „Сорока святителів" у центрі міста...

Місто...

Воно розкидалося велике, кривими вуличками, провулками розповзлося навколо центру—майдана, як нитки з погано змотаного клубка. В ньому живуть „іхтіозаври"—порода людей, що засуджена невмолимою історією на вимирання. „Іхтіозаври" дегенерують, люблять спати, смачно до нестями їсти, рахувати гроші й ходити реготатись до кіношки.

Більшість із них у напівсні протримтіла революцію, прокинулась підчас реквізицій та контрибуцій, заметушилась, спасала живіт і барахлишко— а тепер знову заснула й відчуває життя лише тоді, як отримує повістку з фінвідділу, або від комгоспу. Тоді бризкає слиною, кричить про утиски, непорядки, зідхає, лізе в міцно набитий гаманець (імітація крокодилячої шкіри), ллє крокодилячі сльози, шелестить червінцями й знов поринає у нірвану жіночого передпокою, двоспального ліжка та романів Станіслава Пшибишевського...

По неділях метушня на базарній площі. Там, поміж церквами, крамницями, ятками розташувалися вози, спритні пронирливі суб'єкти нишпорять між ними, прицінюються, б'ють по руках (о, вони добре знають дядьківські звички!), відходять, удають, що ніщо в світі їх не цікавить, ні крам, ні зерно, ні коні, знову підходять, б'ють по руках, торгуються... Вереск і крик „крамарів із рук", що нишпорять усюди.

— Дешевий розпродаж... різнокольорові, блискучі, нелинючі самов'язи: замість двох карбованців—п'ятдесят копійок!—викрикує один поважним хриплим басом над саме вухо худощавому дядькові у вибійчаній шапці, що здивовано зупинився біля нього...

— Ба-а-аби... у-у... Ба-аби... у-у!—несеться з іншого кінця уїдливий фальцет. Другого слова не можна розібрати, але в типа на руці кожух прикритий ряденцем і ви мусите догадуватись, що він кричить: „Баби! Кожух", але починає криком і в нього не стає голосу закінчити. Над усім цим передзвін великих і малих дзвонів дружньою гамою благословляє торжище. Один дзвін гуде надірваним басом і наче вимовляє „бо-о-ог...бо-о-ог"...— і невідомо якого бога прославляють дзвони чи небесного смиренномудрого, чи ось цього, що нишпорить у базарному гною, кричить, зазиває:

— Чайники—мідні—лужоні... первой сорт! Чайники мідні—лужоні!..

Якийсь час Нечипоренко йшов мовчки поруч, руки—в кишені штанів, і чогось узад-уперед хитав білявою головою... Був без кашкета й з розтібнутим коміром сорочки. Мовчав. Потім раптово заклав два пальці в рота й бандитським посвистом свиснув над самим вухом задуманого Усика. Усик здрігнувся і зупинився, а Нечипоренко весело засміявся і дивився у вічі, не моргнувши навіть.

— Чого це ви... так? - поспитав Усик.

— А як?—відповів на це Нечипоренко.

— Свистите серед вулиці, як п'яний і без кашкета... Незручно якось...

— Ну й що ж що свищу... Ех, ви, ка' (хотів сказати „калоша", а вийшло)—пітан розбитого пароплаву. Що ж тут такого? Ну свиснув,— захотілося і свиснув... То у вас на розбитому пароплаві—в прогімназії— не можна було, а я сьогодні дома не ночував—кашкет не знаю де...

Усик пильно подивився в обличчя Нечипоренкові. Його образили ці слова (капітан розбитого пароплаву!) Тепер ще помітив, що в Нечипоренка припухли очі й червоні... „Передовик молоди!"—хотів сказати, та не наважився. Тимчасом Нечипоренко продовжував:

— Тепер можна й без кашкета, що з того? Волосся в мене золоте, люблю, щоб на нього дивилися... а у вас стригли в прогімназії!

— А норми поведінки... у вас же єсть яка-небудь етика? Я не про кашкет ваш—це дрібниця,—а от ви, признайтесь, випили цю ніч? А? Єсть у вас якісь норми? Дозволяє ваша етика пити?

Нечипоренко насупився незадоволено.

— Я не пив—помиляєтесь, а етика єсть—не зараз про неї балакати... Ну захотілось мені—я й свиснув над вухо вам. Що ж тут?..

— Погана етика!—хрипло промовив Усик.—Мерзотна етика. Етика авантуриста з великого шляху... „Захотілось мені"... А знаєте, що „я"—остання літера абетки?—кинув в обличчя і поспішив.

— Не вам мене вчити! – навздогін Нечипоренко й додав образливо: — капітан розбитого пароплаву...

II.

В друкарні роботу ще не розпочали. Групами сиділи, стояли робітники, розмовляли. Дехто переодягся вже в спецодіж—синій халат по коліна з зав'язками на спині, дехто ще не встиг, одпирав шухляду. Біля „бостонки" в друкарському відділі стояв товариш Бєлкин і слухав повновидого, чисто виголеного, напівлисого інструктора друкарського відділу—Озерного.

Озерний говорив поважним голосом. В усій його постаті, досить таки округленій, монументальній, чулась упевненість і витриманість. Видно, він надто багато уваги віддавав своїй зовнішності, його робочий костюм був чистий і свіжий, ботинки з гострими носками блищали жовтим лаком, а халат сидів наче вихідне празникове пальто. Тримався він чемно й спокійно, часом затягувався запашним „кепстеном" із коротенької рівної люльки, що стриміла йому з лівого кутка роту.

— Ти, товаришу Бєлкин, молодий півник, ти не запалюйся... Ти слухай спокійно... я кажу: чим тепер краще, ніж раніш? Я колись працював у Гранельського—ця бостонка теж з його друкарні—зарплатню мав справно, а інколи й наградні й це зветься експлоатація? Тепер я працюю, утримання запізнюється кожного місяця і це зветься будівництво соціялізму... Так?

Коректор Усик проходив повз до коректорської кімнати, вітався дорогою з робітниками й чув відповідь Бєлкина.

— Помиляєшся. Скільки годин ти працював у Гранельського? „Кепстен" палив? Кому йшла прибуткова вартість? А тепер ти маєш спецодіж і місячну відпустку...

Озерний пихнув „кепстеном" і перебив Бєлкина:

— Прибуткова вартість... Ти подай її мені, щоб я бачив, щоб у руках подержав!

Бєлкин піднімав раз за разом руку.

— Так тоді тобі не треба говорити про загальні пролетарські справи, організуй артіль кустарів-одиночок і що-місяця ділитимеш прибутки... Ми ж—соціялістична...

На цей раз Озерний не дотримався свого непорушного закону про спокій. Разом із димом виплюнув такі слова:

— Який там чорт соціялістична! Я в Австрії дев'ятьсот дев'ятий і десятий робив... Буржуазна країна, а в друкарні пилососи на кожному кроці, охорона праці, не те що в нас... Розумієш: товаришу Бєлкин, у нас один вентилятор на усю друкарню, кватирками вентилюємось...

— Тепер ти говориш по суті,—крикнув Бєлкин.—Тепер ти правий... а що ти зробив? Знаєш, що найголовне—практична порада, вказівка...

В далекому кутку рудобородий робітник бив марзаном по талеру. Глухі металеві звуки наказували ставати до роботи. Озерний ще сказав товаришу Бєлкину:

— Он Василь талер псує... що легшого електричний дзвоник зробити. Культурніше якось, акуратніше...

Бєлкин кивнув головою і включив електрику. Трибки шурхнули глухо, заскреготали, заляпотіли валки й по хвилині білі аркуші паперу почали падати з-під машини сірими від незчисленних рядків літер, що відбивались на них.

Хвора рука не заважала товаришу Бєлкину—в плечовому суглобі вона працювала добре й у кисті теж. Він швидко й точно подавав

папір у зуби машині, регулював швидкість руху та рівночасно розподіляв фарбу в апараті...

Друкарський відділ гудів усіма своїми чотирма плоскими машинами і двома бостонками. Тертя трибків, металеве цокотіння бостонок, свист приводних пасів та гудіння динами заповнювали залю. Здавалось для будь-якого найменшого звука не знайшлося б тут місця.

В роботі відчувався ритм.

Він творився, виростав із цокотінням бостонок, шарудінням паперу, скриготінням трибків, зливався в один розмірений шум, і часом голоснішав, часом притихав. Руки накладачів раз за разом піднімали блискучі, холодні аркуші паперу й тоді здавалось, що в залі що-разу злітають четверо білих птахів і зникають десь під стелею.

Працювали мовчки.

Нагло ритмичність рухів і звуків порушив глухий звук од падіння чогось важкого, потім матерна лайка.

Мимоволі всі спинили машини. З контори вскочив Озерний і зупинився в дверях. Посеред залі, над розсипаною сторінкою складної бухгальтерської форми стояв Нечипоренко і злісно лаявся. Обличчя йому стало жовте від злости, а під очима різко виступав червоний опух. Крила носу дрижали, а золоті кучері спадали на очі. Він зігнувся над розсипаною формою, сердився... Ще б пак! Це значить знищити дванадцять годин праці... ах, ти ж...

Вмить до нього підскочив Озерний. Завжди спокійний він якось люто топнув ногою і вихопив люльку з зубів, крикнув:

— Мовчати!—і знову забрав люльку в лівий куток рота, прошипів:— Форми до талера донести не вмієш! Теж мені будівник соціялізму... балда...

Нечипоренко разом змовк. Потім поволі підвівся з підлоги, став проти Озерного й подивився йому у вічі. Обличчя Озерного в цей момент було найнапруженіше, він міцно стиснув у зубах люльку, аж різко позначились вилиці й забігали нервово жовна під тонкою білою шкірою. Він намагався повернути себе до спокою й очі вже не блимаючи витримували нечипоренків погляд—широкі, кольору застиглого олива, з невеликими зіницями... Нечипоренко сказав:

— Не кричи, тут тобі, товаришу Озерний, не Австрія... і під поглядом цих очей знову знітився.

— Зібрати матеріял... скласти форму!—сказав Озерний холодно, спокійно, але надзвичайно одрубано, що вказувало на внутрішнє хвилювання (замовлення було термінове для охрфінвідділу).

Нечипоренко слух'яно присів і став збирати на гранку розкиданий матеріял. Здається на цьому все мусило б закінчитись, але ще в ту хвилину, коли Озерний спокійно прямував до дверей контори й пихкав „кепстеном" із коротенької люльки, з дверей складацької зачувся голос „бронованого підлітка" Федюшки, веселий і насмішливий.

Ха-ха-ха... Розтяпа! Як це він? П'яний? А Озерний як його!

Нечипоренко швидко скочив на ноги, натяк на нічну п'янку, як пружина, підкинув його.

— Ти, Федюшка, дурак!,—крикнув він,—а на Озерного я плювати хотів, мать його...

III.

Нечипоренко не міг заспокоїтись.

Він розумів, що цей випадок не йшов на користь йому... Як він не стримався? Так лаятися! Чорт його знає, ніч не поспиш як слід – удень почуваєш себе кепсько, нервуєш і неодмінно проштрапишся... Тепер

почнеться „буза“, заговорить комсомольський осередок, дійде черга й до партійної, буде балачок на цілий місяць. якщо не запишуть до особистої справи, то треба богу свічку ставити... Така то історія! і що тому Озерному треба? Буржуйський попихач... що зробиш, коли він у пошані в адміністрації... а тут, ще коректор Усик теж нотації читає... Ми ще поведемо дискусію про етику!

Нечипоренко сповнився образою до краю, все згадувалося, як Озерний вихопив люльку з зубів і крикнув „Мовчати!“—Все й від будь-кого, та не від Озерного він міг би стерпіти... Від цього пройдисвіта, що облазив усю Европу й що носиться з ідеєю розподілу прибутків друкарні між робітниками...

На гранці квадрат за квадратом виростала знову форма. Також зростала ненависть до Озерного в Нечипоренка. Він зробив би йому кат зна-що, аби тільки сила... бо Озерний теж не з слабеньких, це він узнав, коли відчув на собі важкий погляд його налитих холодним свинцем очей.

А злість шукала виходу, якоїсь шпарки, щоб прорватися, бо далі не сила її носити в істоті.

Форма виростала, лінійка за лінійкою, шпон до шпона, літера до літери, складна бухгальтерська форма скоро вийде друком. Скоро злість нечипоренкова знайде вихід.

Він відчував, що ця хвилина ось-ось настане й не міркував, не думав, які наслідки це може мати. Він не усвідомлював своєї поведінки ні в першу половину дня, ні тепер, але він усе ж таки міг із задоволенням помітити, що, коли він лютує, робота йде швидше ніж завжди, жвавіше... Що не кажи—сварки—освіжають, як вентилятор, інколи треба й посваритись!

Так помалу під кінець дня Нечипоренко прийшов до виправдання своєї провини.

Знову в друкарському відділі рудобородий Василь Хрущинський гримів кінець робочому дню марзаном по талеру. Робітники закладали останніми літерами рядок у верстатки, скидали халати, вмивалися, поодинці й купками розходилися.

Нечипоренко вирішив не йти додому, а скласти форму до останньої круглої. Але йти додому хотілося, і тому, коли повз нього хтось проходив і кидав посмішливо весело: Надолужуєш?—він нервово кусав губи й ще пильніше брався до роботи.

Нарешті друкарня спустіла. Нечипоренко залишився сам. Потім прийшла убиральниця Настя підмітати підлогу; коли вона нагиналася, щоб підняти забутий квадрат чи лінійку, спідниця в неї задиралася і ставало видно білі, повні стегна. Нечипоренко не хотів на неї дивитися, але мимоволі чекав, коли Настя знову нахилиться. Як учора вночі в нього сохло в роті й перехоплювало дихання. Він нервово складав форму...

Тимчасом Настя спинилася біля сусіднього реалу й почала збирати з підлоги реглети та шпони, що їх розсипав і забув підняти якийсь нерадивий робітник.

Настя була немолода, годів під тридцять, повнотіла жінка з некрасивим обличчям і завжди спітнілими руками. Коли йшла, в неї під корицевою з великим вирізом блузкою трусилися немолоді груди, й дехто з робітників нехороше усміхався їй услід. В друкарні балакали про її незчисленні „романи“ з міліціонерами та кур'єром адміністративного відділу Тимофієм Карповим, сміялися поганим смішком і змальовували деталі цих „романів“, мабуть вигаданих, бо ніхто нічого напевно не знав...

Тепер од несподіваної близькости її дужого тіла в нечипоренковій пам'яті поставали уривки балачок, і він що-хвилини оглядався на неї...

Потім несподівано для себе поклав шило, тихенько підійшов, притулився, опікся об гарячу спину, нахабно пустив руку за виріз корицевої блузки... За момент відчув добрий стусан ліктем у груди й почув притамовано схвильований голос.

— Іч... Молокосос... чого пак забажалося?! Думаєш плещуть на мене, так і правда тому, так і кожному шмаркачу даюся? Соплі втри! а ще й на зборах про розкріпачення жінок патякає...— і, нервово повернувшись, узяла щітку й пішла до палітурного відділу.

Нечипоренко механично закінчував форму. Знов після того, що трапилося, він задумався і знов прийшов до висновку:

— В невинність грається... живого м'яса шмат...

IV.

Біля самої квартирі товариш Бєлкин зустрів Янека Вержболовського. Вержболовський ніс невеличкого чамайданчика, видно важкого, вмивався бо потом. Жовтий гумовий плащ висів йому на плечах. Розшита різнокольоровими квітами тюбітейка ледве трималась на макушці добре виголеної голови, а обличчя вражало свіжим, здоровим рум'янцем. Янек побачив Бєлкина підкинув у повітря чамайданчика, вхопив його на льоту й крикнув:

— Олексо! Ах ти ж, курка... іди я тебе розцілую! Іди! Ну, чого ж ти, не хочеш?.. Ах ти ж, курка...

Дійсно Олекса (товариш Бєлкин) не йшов цілуватися з Янеком. Він розставив ноги, схилив набік голову, дивився на Янека й не міг у ньому пізнати „засмоктаного секретаря" Янек наче розумів його думки.

— Ого!—біг він назустріч,—бач який я герой—пуд у чамайданчику—іграшка! Курорт, курка ти недорізана, курорт усе... Умри на місці!

Янек подивився на приголомшеного Бєлкина:—Ти куди? Додому? Чудово! Я до тебе... приїжджаю я—на курорт приїхав.—в ай як почали мене му-учити-и-и, думав я замучать, закатують, замордують... Ванна, мертва лежанка, душ, купання, розтирання, натирання, витирання, вішалка...

Вперше товариш Бєлкин здивовано промовив:

— Що?

— Важили нас що-тижня...—тим же тоном продовжував Янек,—тепер уже я не „засмоктаний секретар нещасної редакції", а нещасна редакція, що має здорового, як віл, секретаря...

І над саме вухо товариша Бєлкина Янек басом гаркнув:

— Зрозумів?

— До незрозумілости!—схватився за вуха Бєлкин, і обидва, зареготавши, ввійшли в двері невеличкого будинку під зеленим дахом із шерегою височенних запилених осокорів біля вікон.

Тут жив товариш Бєлкин.

Його кімната виходила вікнами в садок. Янек зразу розкрив їх, і в кімнату повіяло теплим дурманом яблук, разом із ним залетів у кімнату і сміх хазяйських дітей, що вовтузились на траві. Товариш Бєлкин сів на підлокотника, а Янек бігав кімнатою, зупинявся біля вікон і розказував про Крим. Він там був уперше. Крим вразив його своєю природою, багатством. Розмов про море, про гори тепер стане на довгі місяці...

Янек Вержболовський—поляк із походження—за часи війни з батьками евакувався до центральної Росії, мандрував по багатьох містах, вчився в гімназії, недовчився, революція бо застала його в п'ятому класі, це було в сімнадцятому, а у вісімнадцятому революція понесла його з собою знов по несчисленних містах, містечках і селах, залізницею, шасою і грудчастими дорогами поміж хуторами, разом із комсомоль-

ськими загонами на фронтах... Десь у провінціяльному лазареті, покусаний вошами, з пролежнями на всьому тілі, в тифозній гарячці, а одужав, знову закрутив вихор, оголеною головою, запалими очима світив у тьму полустанків, степів російських, українських, сибірських, тоді наповнювала серце молода радість, що це він торує шлях у радісне майбутнє й бачив він його за неперейденими гранями й горів, горів невгасимим вогнем, як може горіти молодий юнак, що нема в нього минулого й що майбутнє простягає йому вогневі руки...

Так летіли місяці й роки, й рік тому Янек Вержболовський прибув сюди в розпорядження окружкому. З перших тижнів роботи в редакції місцевої газети він здружився з товаришем Бєлкиним і були вони нерозлучні приятелі.

— Але, що ти сумний такий?—це Янек,—тебе не впізнати!

Олекса Бєлкин розгублено підвів голову, посидів трохи, а потім безпечно махнув рукою і сказав:

— Нічогісінько... Дуже стомився, рука болить. Проте, чорт із нею, треба працювати... Ти не забув своєї обіцянки?

Янек відповів.

— Коли почнемо? Я вже книжки приготував...

— Охота бере?

— Охота!.. Хіба найдеш слово? Тут, Янеку, слова не знайдеш, щоб сказати... Коли я здобуду освіту, я знайду слово! А зараз я читаю, читаю, а цього слова не знайду... Що я читаю? Ти зрозумій—газети та політграмоту... от і все! А візьмеш якусь серйозну книжку почитати—нічого не розумієш (який з мене секретар ячейки?). Там усі науки зійшлися, а я далі чотирьох правил аритметики не пішов...

— Значить цими днями почнемо, тільки чи вистачить у тебе пороху?

— Вистачить! Я багато над цим думав... Думав. Знаєш Базилевську? Так вона каже: робітники не думають, нам інтелігентам треба робітничої безпосередньости, мовляв, вічна трагедія інтелігенції ставити величезні проблеми, мучитися над ними, а робітник живе безпосередньо, в нього не розколюється його „я“... Дурниця! Хто ставить таку проблему, як всесвітня революція? Робітництво... Здається ясно чи думаю я, чи не думаю?.. а що, робітниче „я“ не колеться так і „слава алахові!“—це того, що в більшості в нас немає „я“, в нас „ми“ переважає, а коли б це не було так, то робітник не творив би революцію, а будував би собі хатку під зеленим дахом, вішав би біля вікна клітку з канаркою і свистів у самоварну трубу...

— Ого!—розсміявся Янек—чи й її ти так покрив?

— Ні, не так...

— Ну?

— Я сказав: Дозвольте вам замітити, шановна міщаночко, що ви дурепа...

— Ха-ха-ха! розсміявся Янек,—коротко, та ясно... й раптом зупинився серед кімнати, ляпнув долонею себе по лобі, викинув руку вказувальним пальцем до Олекси й крикнув:

— Тррр... стоп! Умри на місці!—кинувся до чамайданчика й, скоро Бєлкин встиг стямитись, витяг на стіл пляшку жовтуватого з іскрами вина.

— Те-те-те—закивав головою Бєлкин.—Це що за новина?

— Єрунда, вино, ледве 15^0... пробуй! Ну! Не церемонься! Ага? Що погане?.. Нє-є, більше не дам... тррр... стоп! Умри на місці!

V.

За невидимим обрієм умерло сонце, і тьма ламала останні пасма його проміння на обрій скидала їх у довгі рожеві сжерди, потім запалила, пихкнули вогні несподівано в небесну височінь, залила вогняна повідь небосхил і також несподівано схлинула... Настав вечір над містом, умерло в останньому змаганні сонце за невидимим обрієм. У тьмі загорілися зорі, нові сонця, міріяди світів на невеличкій синій латці.

Натовп човгав асфальтовими пішоходами, лущив насіння і горіхи, перегукувався, сміявся.

— Леночко, пупсик, ах... чому вас не видно дуже довго?—чувся солодкий тенорок.

— Добрий тобі пупсик,—констатував якийсь скептик,—її на миловарню продати—сала пудів шість натопили б...

— Нахал!

— Кого?

Здивоване обличчя.

Можна трохи чемніше, ви моїй жінці ногу розтоптали...

— Ви за своїми дивіться, а не за жінчиними... В мене свої ноги є.

— Щоб вони тобі відсохли!

— Ха-ха!

Гляньте?!—здивовано плаксиво жіночий голос.—Знов у кіні стара програма... Де це я дінуся на цілий вечір?..

— Спробую вас розважити.

— Та що там розважати—тягни в кущі.

Обурення.

Нечипоренко надав шагу.

Його почуття не були подібні до почуттів невідомого лірика, що спостерігав сонячний захід і радів із краси світових просторів, хоч не можна сказати, що Нечипоренко не здатний був так відчувати. Навпаки, іноді подивившись на сонце, він повертався до своїх супутників, а то й сам зачаровано розводив руками

— От лямпочка, так лямпочка!. На скільки свічок? Н-да. Але сьогодні Нечипоренку було не до того Події цілого сьогоднішнього дня вплинули на нього й він ішов злий на всіх і на себе самого. Останнє ж у нього траплялося рідко, а сьогодні він гнівався також і на себе.

На розі біля кінематографа він зустрів одного з приятелів своїх—Яшку-профтехшкольця. В Яшці нічого видатного на перший погляд не було помітно, крім яскравого значка на кашкеті. Вони пішли поруч і звернули за ріг.

Назустріч вискочила юрба нафарбованих дівчат із сміхом та вереском. Одна бігла поперед усіх, підхопивши й так коротеньку спідничку, за ними якийсь п'яний у кашкеті, з козирком на потилиці,—матюкався... Ще далі свистів міліціонер і в нього на руці бовталася червона паличка. Він надував щоки, свисток заливався і кашкет йому збився на бік, як і в п'яниці.

Нечипоренко й Яшка простежили як міліціонер упіймав нарешті п'яного й садовив його на візника. П'яний пручався, бив міліціонера руками й ногами, але на допомогу біг інший і спільними зусиллями вони примусили його сидіти спокійно й повезли до району.

Натовп, що був збирався, потроху розходився. Ішли й Нечипоренко з Яшкою. Яшка йшов, заглядав в обличчя і пускав „слівця". Нечипоренко мовчав. Тепер він не міг знайти виправдання своїм вчинкам .. Звернули в темний провулок; темінь охопила їх і тиша, чорно було Нечипоренкові.

— Куди ми йдемо?—запитав він.
— Куди ми йдемо?—зупинився Яшка.

Їм нікуди було йти. Що за чортове місто! Маєш вільну годину, а використати її як слід не можна. Нікуди піти, нічого робити, ходи, тиняйся вулицями, як собака безпритульний, доки не обридне, а там іди додому, лягай та спи, щоб рзнком не спізнитись на роботу, а після роботи—осередок: нема де одвести час молодому хлопцеві... Невже це тягтиметься вічно. Що-дня. Нудьга...

— Тягне мене кудись...— сказав Нечипоренко.
— Як?
— А так – не знайду собі місця... хотів би поїхати кудись, щоб трохи декорації змінити, наобридла мені ця п'єса...
— Ого!—крикнув Яшка.
– Чого ти?
— Ти поет, Нечипоренко! Які в тебе порівнання, як у справжнього поета... Ха-ха!

Нечипоренко не зрозумів чи той глузує, чи справді.

— Не знаю може й так... А я б оце у матроси пішов або в артилерію... Розумієш, скучно мені й хочу я, а чого хочу не скажу тобі, бо не знаю... Так мені чорно й хочу я комусь зуби набити...
— Ти чудило, Нечипоренко, йдем.
— Куди?
— Сміх і веселощі в лави молоди!—крикнув Яшка.—Семашко здорово про веселощі говорить. Йдем веселитись.

Нечипоренко мотнув головою.

— Я не піду...
— Йолопе!
— Хватить із мене вчорашнього...
— Не-е-е! —протяг Яшка.—Цього не буде... ну?
— Я не піду
— Та ну тебе. Не хочу! А що ж ти хочеш? Мізюк міжнародньої солідарности, щоб плакати не хотілося?

Нечипоренко мовчав.

— Так як воно буде, Нечипоренку? Моя рада, плюнь на все й ходім. Пролетарям нема чого губити, крім кайданів... Ну?

Нечипоренко знов не відповів. Невже йому вже нічого губити? Невже все загублено? Вдарити б оце Яшку, щоб не нагадував... Нечипоренко зробив останнє зусилля, щоб протестувати, але, замість сказати „ні“, – разом обм'як, заклав руки в кишені й продовжував мовчати. Яшка витяг цигарку й запалив сірника. Вогонь вихопив із пітьми двоє облич на момент і згас...

— Ну тебе...— вилаявся Яшка. Диви, як розкис... Ідемо!
— Ідем...— тихо сказав Нечипоренко й ступнув услід за Яшкою...

VI.

В коректорській над столом під зеленим абажуром горіла лямпа; світ снопом падав на стіл, збігав на підлогу й затоплював кімнату до половини. Решта, верхня частина стін і стеля, чорніла й ніби важно нахилялася, звисала.

Лямпа освітлювала невеличку пліш коректора Усика, плече й руку його, білу, з вузлуватими пальцями, з нігтями в синім атраменті, що бігала по краях відбитків коректи. За якийсь час коректор Усик змальовував відбиток химерними значками, відкладав його на бік і брав інший.

Так виростала купа жовтуватого паперу, що його завтра вранці роздадуть складачам, а ті озброяться шилами й почнуть виправляти помилки.

Коректор Усик заглядав до оригіналу, дряпав пером по відбитках, нарешті відчув втому... Тоді він глянув на годинника:

— Пів на дванадцяту.

Відхилився на спинку стільця, потер пальці правої руки, похукав на них і застиг у втомі.

Коректор Усик подумав: Чого він сидить отут до півночи й читає коректу популярної книжки „Як дбаєш, так і маєш" (для селян про сільське господарство). Що спонукує його тут сидіти? Десь удома, в невеличкій кімнатці сидів би біля вікна й дивився б у своє минуле, як у проріз вікна. Віддавався б своїм останнім думкам, бо на старість багато думок у людини, треба все зважити, передумати, згадати життєвий шлях і заповідати молодим, що житимуть... хіба в коректора Усика не було чогось цікавого в житті? Хіба коректор Усик не вартий того, щоб про нього знав світ?

Чого ж сидить він о дванадцятій годині тут у друкарні й читає коректу. І думає коректор Усик—це того, що він маленька, сіра, буденна людина, що хоче, щоб усі люди жили не в закомарках міських завулків, не в багні та гної села, а щоб стала земля садом чудовим, коли цвіте сад яблуками й розпускаються конвалії, щоб стояли в саду будинки з скла й дзвеніли, як конвалія під вітром, щоб жили в будинках люди...

Він мрійник, цей старий коректор! Він мрійник та ідеаліст!

Він, не зважаючи ні на що, вірить, що так буде, і в нього є одна мета, щоб люди жили бачучи один одного (для того й будинки скляні) й щоб товариш Усик знав про товариша Бєлкина й про товариша Сталина (що з ЦК) й щоб товариш Сталин Йосип Вісаріонович знав про товариша Усика й про товариша Бєлкина...

Так і так, у такому то кутку радянської республики живе колишній вчитель прогімназії Сергій Сидорович Усик, сидить він до дванадцятої години над коректою в першій радянській друкарні, відраховує на англійських гірників і є член товариства „Геть руки"...

Знаєте ви про нього, товаришу Сталин?

Коректор Усик знову взявся за перо, схилився над столом і почав працювати. Хвилини бігли, відраховував їх годинник у жилетній кишенці:— тік-тік,—у коректорській тихо... За вікном ходив сторож Омелян Митрофанович Скляр. Його ім'я завжди плутали в друкарні і кликали то Митрофаном Омеляновичем, то Склярофаном Митроляновичем.

Омелян Митрофанович ходив навколо друкарні й насвистував невідому мелодію.

Коректор Усик складає аркушики й одягає піджака.

— Омеляне Митрофановичу,— гукає він у вікно.

— Скінчались, Сергію Сидоровичу?—запитує Скляр.

— Скінчався!—також жартує Усик.—Пора додому... а це у вас що за новина?

Омелян Митрофанович підходить до вікна ближче...

— Це, Сергію Сидоровичу, дробовик, уся суть у дробовику...

Коректор Усик дивиться на високу худорляву постать склярову з дробовиком за плечем і всміхається.

— На що він вам?

— Е-е-е, ви подумайте!—тягне Омелян Митрофанович.

— Уся суть у дробовику і злодіях... Полізуть—стрілятиму, я не вб'ю, суть не в тому, щоб убивати, а налякати я можу напевно.

— Так-так...—задумується Сергій Сидорович.—Ну, я піду... Бувайте здорові, Омеляне Митрофановичу!

— Ходіть здорові!

Товариш Усик прямує вулицею, звертає за ріг біля фінвідділу і все чує як висвистує Омелян Митрофанович.

Пустельні вулиці...

Доходив до собору. Знов задумався Сергій Сидорович...

Але не встиг він подумати, як помітив знайому постать біля дерева (навколо собору дерева, високі акації, з них давно білим дощем облетів цвіт). Постать обхопила руками акацію і уперлась ногами в землю. Біля неї валявся кашкет. Усик швидко підбіг і взяв людину за руку.

— Що ви тут робите? він догадувався, хто це.

У відповідь почулося дитяче хлипання. Людина ще дужче тиснулася до дерева й ховала біловолосу голову.

Усик нахилився і підняв кашкета.

— Ну, чого ви рюмаєте?—різко крикнув він і його голос, як холодна вода, вплинув на схвильсваного Нечипоренка. Він усе ще тримався за дерево, але спроквола, наче здивовано, підводив голову (не сподівався бачити Усика). Похитуючись він повернувся і пішов у напрямку від собору.

— Вам не туди йти, Нечипоренко,—надів йому кашкета Усик.—Ходімте, я вас проведу додому...

— Я сам знаю куди мені йти, ідіть ви...

Усик наблизив до нього обличчя:

— Вас заберуть до міліції. Приємно це вам? Ідіть додому, виспитесь... Як не соромно, ви ж казали, що не п'єте... Ах, як це неприємно, як це неприємно! Ви лишень подумайте над цим. Ви ж себе губите...—М'якко взяв Нечипоренка за стан, повів його за собою.

— Слухайте, Нечипоренко, ви думаєте над своїми вчинками? От ви мене вилаяли, я ж на вас не лютую, я вам на користь хочу... Ви—революціонер, Нечипоренко, вогнем мусите горіти, а ви вогонь пивом, сорокаградусною заливаєте... Ах, Нечипоренко, Нечипоренко, якби мені ваші літа!—трохи не крикнув коректор Усик.

Нечипоренко мовчав. Зрідка він гикав і кожного разу після цього зупинявся й тер рукою горло.

— Ходімте, Нечипоренко... Ну?

— Я не піду... до біса!—вирвався Нечипоренко й захитався на місці.

— До біса!—вдруге повторив він, рванувся йти, розмахнув руками й зненацька сів на тротуар.

— Ну, от... Ну, от...—розгубився Усик.—Я так і знав, ну що мені з вами робити? Не кинути ж вас, щоб завтра все місто знало, що комсомолець Нечипоренко п'яний валявся на базарі...

Нечипоренко вперся долонями в тротуар і сидів, розкинувши ноги. Його білява голова звисала на груди, він майже спав...

Сергій Сидорович підвів його й майже потяг за собою.

VII.

Коректорська, вона ж і „червоний куток", у ній же і снідають робітники друкарні. Біла кафляна піч, синя панель до півстінки, решта до стелі обвішана плакатами, портретами. В кутку дві книжкових шафи. Довгий стіл од стіни до стіни—за ним снідають. Маленький столик біля вікна, на ньому лямпа з абажуром—за ним коректор Усик.

Василь Хрущинський гримів марзаном по талеру.

Стихала друкарня.

Робітники товпилися біля вмивальників, мили руки та йшли до коректорської. За кілька хвилин великий стіл, вікна заповнилися сніданками, через голови летіла шкаралупа від яєць, кульки з м'якого хліба, балачки сповнювали кімнату.

Убиральниця Настя налила дві шклянки чаю і понесла їх через усю друкарню до бухгальтерії.

— Спецам, можна сказати—повага й шана!—кивнув услід Хрущинський.

— І добра ставка—додав другий..

— А за нами так не поухажують...

— Нехай за тобою хто інший поухажує!—знову Хрущинський.

Озерний був у гарному настрою і жартував. За об'єкт своїх балачок, до речи нечемних, вибрав він метранпажа газетного відділу Покотиторбу.

— Покотилантух! — крикнув він, — як поживає твій батальйон смерти?

Цим він натякав на те, що в газетному відділі працювали виключно жінки-складачки.

Покотиторба, не всміхнувшись, відповів:

— Чекає наказу походом іти...

— На Озерного!—підхопив Хрущинський і махнув рудою бородою.

— Бережись, Озерний, аліментів!—приснула Овдієва—молода складачка, смішлива та вродлива дівчина.

Група зареготала.

В іншому кінці столу завполітосвіти комсомольського осередку—Шурка—нашвидку кінчав снідати, витяг із кишені газету й вирішив почитати в голос.

— Починається служба божа!—вигукнув „Останній відсоток"—юнак комсомольського віку, єдиний некомсомолець у друкарні (за це його й охристили „Останнім відсотком").

— Вонмєм! Євангеля од апостола Шурки чтені-іе-іе-е-е..

— Амінь!—ухнув хтось басом.

— Упокой, господи, душу холуя твого Рамзая сина Макдональдова—продовжував „Останній відсоток".

Під сміх і вигуки комсомолія затягла „вічну пам'ять та кілок осиновий" усім угодовцям та капіталістам.

Спантеличений Шурка махнув рукою і сховав газету в кишеню.

— Чого ж ти!—крикнув Хрущинський.—Читай... хлопці. тише!

Але хлопці не зважали й продовжували своєї. Хрущинський лаявся.

— Комсомольці, а газету почитати вам гріх. Вам співати. Кукурікаєте, як молоденькі півники... Гляньте, який добрий голосок. голо-о-о-сок який! А що до міжнародного становища ти знаєш? Я в тебе питаю, Федюшка, знаєш?

Коректорська кипіла розмовами і сміхом. Шурка знайшов Бєлкина.

Після роботи—бюро, а Нечипоренка немає, не вийшов на роботу, його доповідь сьогодні...

— Може захворів? А бюро що ж відбудеться і без нього.

Коректор Усик чув цю розмову. Він на хвилину повернув обличчя до хлопців, навіть рота розкрив. Потім махнув рукою й одвернувся.

Бєлкин моргнув Озерному й вони разом вийшли з коректорської.

— У мене в ящику дріт і елементи...

— Дістав?

— Єсть. Можна наочно це довести на дрібницях, а потім ставити питання про більше...

— Вірно, товаришу Бєлкин! Ти—голова...

Та й ти не філейна частина...

І вони розійшлися.

З друкарського відділу знову чувся металевий стук.

— Торохтиш!—подумав Бєлкин.—Торохти... скоро перестанеш, ми, брат, нові порядки заведемо...

Стук долітав, будив складацьку залю, встановлену рядами реалів, з електричними лямпами над кожним. Лямпочки були з примітивними абажурами, палітурники самі зробили їх із твердого картону, на них збирався олив'яний пил.

Пилу було всюди багато. Він лежав у куточках кас, на підлозі, вкривав сірим шаром вогкі рушники, що висіли де-не-де по залі. Щоб позбавитись його хоч трохи—одчиняли вікна, але вітер тріпав оригінали й наносив листя та пороху з вулиці. Доводилось зачиняти...

Робітники виходили з коректорської і ставали до реалів, проходили в палітурню, до друкарського відділу.

В дверях Бєлкин стрівся з Янеком Вержболовським, той ніс Покотиторбі складати свіжу порцію матеріялу.

— А-а, курка недорізана!—крикнув Янек.—Сьогодні можемо починати... Коли?

— О сьомій... добре?

— Гаразд,—кивнув Янек і побіг до газетного відділу...

Бєлкин поспішав до машини.

Знову ляпали валки й скриготіли трибки, знову злітали білі аркуші холодного паперу, виростала стопа свіжих відбитків газети „Робітничо-Селянська Правда", орган—окркому КП(б)У, окрвиконкому та ОРП'у.

Товариш Бєлкин пускав аркуші в машину й думав, що його розум, як цей чистий аркуш паперу, й сьогодні він почне його вкривати рядками альгебр, географій та інших наук, що без них зв'язані людині руки, як зв'язані крила в сокола... і ходить сокіл „недорізаною куркою"...

Він розв'яже собі крила, він розв'яже! То пусте, що геометрія та фізика такі розумні й недоторкані... Як вода, що крапля за краплею довбає камінь, він проб'є і собі щілину в товстелезному мурові науки... головне, щоб не їхати звідсіля. Що дивного в тому, щоб поїхати на три роки до робфаку, відірватися од виробництва, від своїх... Ні, він не так. Він за рік збагне робфаківську науку—плюс—робота тут а далі видно буде. Може йому й не треба кінчати вуза? Треба лише ключа до знаннів, він хоче його мати й він його матиме!

VIII.

Як спогад спокійна й широка, як широке кохання в юності—ріка розлилася... Місто будинками зеленими, червоними дахами, золоченими банями церков, хрестами та антенами майорить на кручі, а тут луки праворуч і степ...

Люблю степ за необмеженість його, за те, що зливаються обрії в суцільну голубінь і немає краю зачарованому колу степових шумів і звуків, коли шум у коріннях трав та хлібів народжується, тече в кожній стеблині, колосами і квітами хилиться долу... В степу пирій високий — ляжу в шовкову зелень твою, земле моя, притулюсь до грудей твоїх хай соки твої і міць твоя напоять мене, хай дужий буду, як ти, й тоді ми побачимо хто вийде переможцем із боротьби! Ти ворог мій, земле моя, а я—силою твоєю сповнений—здолаю тебе. Шуми, пирію, схиляйся в уклін, бо йде в степ дивовижна сила від землі боротьбою на землю.

Люблю тебе, вороже мій, земле моя, і від любови нестриманий падаю в зелень степів твоїх остудити гаряче чоло...

Там де ріка... ріка! — один беріг високий — круча і десь далеко над обрієм, ліс синіє... далечінь.

...(Завжди й неминуче далечінь вабить і пливеш ти рікою, ніжний герой моєї повісти юнацьких буднів, пливеш ти рікою, бо й тебе вабить неосяжна далечінь... ти досягнеш її! Я вірю... я знаю, бо ти не один і не вигаданий мною. Десь у містечку, в селі, в фабричному місті — день і час твого народження занесено в метричні книги міської управи, а прийшов час і управа міська не вправилась із тобою. Це я знаю, і знаю ще, що день свого народження ти святкуєш першої неділі місяця вересня, коли здорова осінь червонить пізні яблука, а над містом звисає густа прохолода, і ранком гудки гудуть бадьоро — мажор! І тоді ти віриш, що осінь — це не смерть та нудьга, а іспит... Я знаю, ти пройдеш крізь мряку і схвильовану, досвітню чвирю з рум'янцем молодости на щоках)...

— До лісу?

— До лісу! — крикнув Янек і переклав стерно в праву руку.

Шурка та „Останній відсоток" сиділи на веслах. Бєлкин не гріб, йому не дозволяла хвора рука. Хлопці затабанили й човен круто повернув носом до лісу. Сиділи в самих „трусах", а Бєлкин ще в сітчатій безрукавці. Загорілі тіла червоніли. Коли краплі падали на них, трохи щиміло, холодна вода дратувала нерви.

Скрізь по річці, спереду й ззаду рухалися човни — за течією і назустріч. Веселий лемент і крик стояв багатоголосо над блискучою поверхнею води, що лише ритмичний сплеск весел порушував її спокій.

Ріка кривульками крутнулася, разом повужчала й обабіч стали комиші...

Вистигало попілчасте шовкове куння, комишини згиналися під вагою, хрущали... тут ріка заросла кушірем, ряскою, жабуром, бодягою, і човнам важко було посуватися вперед.

Пливли тихо, що-разу скидали з весел довгі паростi кушіру, з корінням одірвані кущики водяних лілей... край берега—лілеї жовтіли й біліли, криво розкривали вінчики, ловили сонячне проміння, а коли сплеск весел порушував спокій водяної поверхні — гайдалися з боку на бік, ніби кокетували..

Янек заспівав. У нього був високий, приємний тенор із чистими нотами і свіжий. Ще колись в ескадронах, загонах кавалерії любили його за співи молодечі, і голос дзвенів у походах закликом, як мідна сурма.

Янек забув що пливе він човном тихою рікою, згадав про незабутні роки й заспівав кавалерійської. В них у загонах її не співали. Це нова пісня, але Янеку вона нагадувала, вимальовувала до деталей картини походів і рейдів і він заспівав руською мовою.

Ми красние кавалєрісти,
І про нас
Билінники рєчістиє
Вєдут расказ...

Голос переливався над рікою, несло його далеко. Хлопці підхопили. Бєлкин рокотав молодим баском, Шурка підтягував невідомо яким, лише „Останній відсоток" мовчав—не вмів співати.

Будьонний наш—братішка—
С намі вєсь народ!—

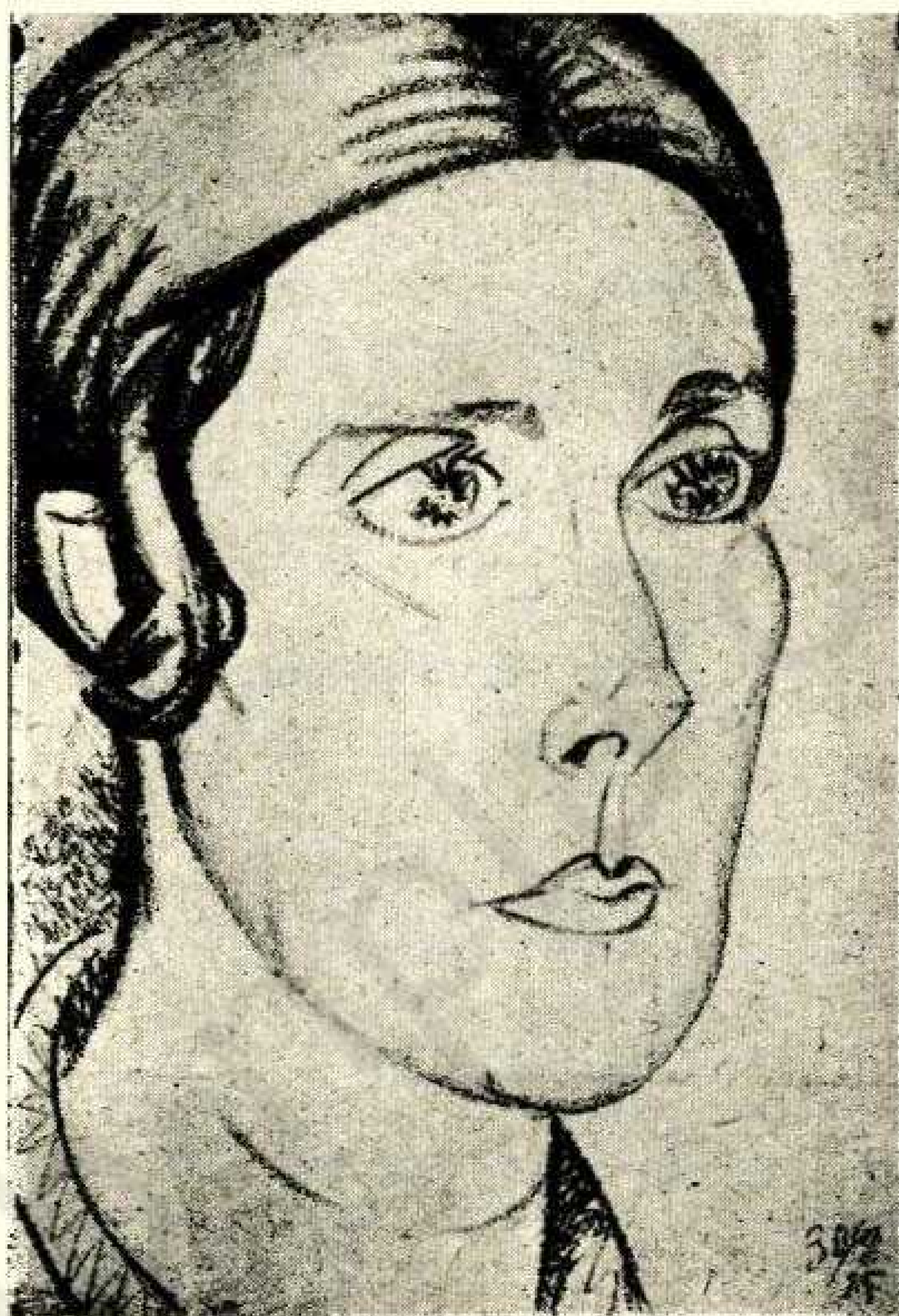

ЛІДІЯ МАНДЕЛЬ
Паріж

Ескіз голови
(італ. олівець)

охнув Янек, а хлопці не відставали й, поклавши весла, підтримували:

Приказ: голов не вешать
І смотреть вперьод...

З заднього човна, в ньому їхала незнайома група дівчат та хлопців, донеслося веселе „Дайош!"—і до пісні вплелося кілька свіжих голосів:

Ведь с намі Ворошілов, первий красний офіцер—
Сумеем кровь проліть за СССР.

Пісня закінчилася вибухом несподіваного веселого сміху, якась дівчина в білій сукні голосно зойкнула, потім почулися крики:

— В кушір її! В кушір, жабам на поживу!

Очевидно наміри віддати дівчину в білому на поживу жабам стверджувалися дією, бо вона ще голосніше закричала:

— Нечипоренко, спасайте, ці чорти мене втоплять!

Наші хлопці миттю повернули голови. Дійсно, серед незнайомої компанії сидів Нечипоренко й теж щось кричав.

— Нечипоренко!—трохи не випав із човна Шурка.—А ми до тебе ходили вчора, думали ти хворий... Ти нам бюро зірвав!

Нечипоренко зчервонів, щось крикнув у відповідь, але його не було чути за новим вибухом сміху веселої компанії.

Як раз випливали на річну широчінь із комишів. Човен, що в ньому сидів Нечипоренко, швидко шмигнув уперед—на ньому працювали в шість весел. Хлопці встигли помітити лише зніяковіле обличчя Нечипоренка, потім налитий кров'ю карк і вчули голос дівчини в білому:

— Ах, Нечипоренко, Нечипоренко... Не змогли ви мене врятувати!— Дивіться, що сталося з моєю сукнею... Фу, який ви!

Знову за зворотом ріки сховався передній човен. Знову ставали стінами комиші пообабіч, як рямці, а ріка—наче шмат коштовного бемського люстра, взятого в оправу. „Останній відсоток" порушив допитливу мовчанку.

— Так значить...—протяг він. —На семеро хліба хворий ваш Нечипоренко... Га? І на роботу не з'являється... Да-а.

— Сволоч!—процідив крізь зуби Шурка.

Белкин наче хотів заспокоїти.

— Чого там! Вплинуло на хлопця літо, це минеться, він непоганий комсомолець...

— Всі ви непогані, знаємо,—знову „Останній відсоток",—шлятися вмієте та на роботу не виходите... Ех, ви!

Ш-ша!—знову спокійно повернувся до нього через плече Белкин,—а ти бачив, щоб у нас у друкарні хтось із комсомольців прогульником був? Це ти задарма, з одним сталося, а ти на всіх!

„Останній відсоток" не хотів здаватися, намагався перечити, обстоювати свої думки, але Белкин та Шурка своїми доказами збивали його з пантелику. Так було завжди. Нап'ється хтось із комсомолу чи там проштрапиться, чи взагалі щось не подобається „Останньому відсоткові",— в суперечках Белкин залишався правим, і хоч його докази не могли не впливати на „Останнього відсотка", але залишали в ньому частки незадоволення, бо він відчував лише безсилля своїх думок і доказів.

Янек Вержболовський, що мовчав увесь час, кивнув Белкину й тихо сказав:

— А причини прогулу?

Белкин не відповів, підвів очі на нього й покрутив носом, мовляв, поговоримо потім, без позапартійних.

— Не крути носом, знаю я ваші знаки... Ти от про причини скажи! Які такі причини є в комсомольця матюкати інструктора в друкарні та

не виходити на роботу? Га? То ж бо воно і є, що тепер ти, товаришу Бєлкин, пасуєш... Не захистиш комсомольської чести!

Та „Останній відсоток" рано святкував перемогу. Товариш Бєлкин перекинув ноги через лавку й сів обличчям до нього. Його ліва рука притулилась до грудей, а права зробила роздратоване коло в повітрі. Він почав говорити... В цей час хлопці не переставали працювати веслами. Шурка та Янек весело висвистували, забули про Нечипоренка, а за півгодини човен вдарився в беріг, як раз біля узлісся, скерований туди одним рухом стерна. Хлопці трохи не випали у воду від несподіваного вдару в м'який ґрунт.

— Куди ти керуєш?!

— Назад!

— Чорт краковський!

Вибухнувши незлобною лайкою, хлопці засміялися і сиділи склавши весла.

— До лісу!—гаркнув Янек.

— До лісу! до лісу!— ревли останні троє і табанили човна.

Човен рвучко вийшов на середину ріки, і вже де-далі поважніше виїжджав у зелену лісову браму. Дерева стояли коріннями, стовбурами у воді й схожі були на засмаглих веселих дівчат, позапинаних у зелені хустини з корицевими жилками. Сидять собі дівчата на крутому беріжку, бовтають у воді ногами.

Творилася сонячна містерія юної сили, могутніх лісових паростів, прозора ріка хлипала під веслами. Тоді Шурка крикнув:

— Хлопці, знаєте, як хлюпає ріка? Так само, як порваний пас на нашій четвертій машині...

— Ха-ха-ха!—розсміялися всі з його порівнання, і першим „Останній відсоток" стрибнув у воду, розбудив гладь її плеском рук і неспокійними рухами дужих ніг. Янек Вержболовський став на кермі, набрав повні груди повітря і випустив довгий веселий крик:

— А-го-о-о-в-га-а-а!

З лісу над водою прилетів ще такий у відповідь, праворуч відізвалася луною міська гора й над рікою неслося:

— А-го-о-о-в-га-а-а! ааа...

Янек постояв на кермі й униз головою стрибнув у воду, високо блимнув у повітрі ногами й зник. Хлопці довго стежили за водою,— шукали пухирів повітря, сліду, де пливе, і не могли знайти. Янек зиринув далеко від човна, віддувався, бризкався прісною водою, кричав:

— У воду! У воду... курка недорізана, у воду!

Шурка та Бєлкин готувалися. Першим виплигнув Бєлкин, ліг на лівий бік і гріб лише правою рукою...

Знову з-за повороту виплив човен, повний веселих хлопців і дівчат, три пари весел дружньо падали у воду й знову піднімалися, падали, піднімалися, розсипали переливні бризки води... Чувся голос Нечипоренка:

— Хоч зараз! Я зго...

Нечипоренко не докінчив, він побачив хлопців і зніяковів... Знову на човні швидко затабанили, він сховався за поворотом, а навздогін неслося:

— Нечи-по-о-о-ре-е-ен-ко-о-о, аго-о-ов-га-а-а, ті-і-ікаєш, браті-шечка!.. дре-е-е-фі-іш?!

(Продовження буде)

Ів. Гончаренко

ТРАВНЕВИЙ ДОЩ

Дві росинки—ніби сльози
Впали з ясена на руки,
Аж у місто дальні грози,
Із степів сюди приносить
Теплий вітер громи-круки.

Дощ по бруку—шум шовковий
Дзвоне листом, ясен-листом
І мотор трамваїв грає
На зворотах бандуристо,
Як з-під ринви дощ у маї,
Як в грозу весни-діброви.

Дощ травневий, падай, падай
На обличчя і на чоло.
Десь пішли дівчата в поле,
З міста в поле, на левади.

Там моя дівчина Рада
Принесе квіток для мене,
Буде радісна, щаслива.
Оповість про степ зелений—
Там пшениць і жита злива.
День надхнений!

Грають марш дощеві струни,
Струни маю
Трав'яного.
О, тепер я пригадаю
Дальній степ тії комуни,
Де мене тепер чекають
Молодого.

Д. Ліберман

САМУМ

З пустелі чорний пустельний гнів,
На денні сонячні вогні...
Тривога в місто, тривога в день
І жах затиснений в людей.
Німа тиша. Враз ляск пітьми.
Зав'южив світом і людьми;
Скажений свист. Пісковий вій
Заплакав в тиші степовій.
У танку з дахом лютує дріт;
Не може хтось зборогь воріт,
А темні вікна стережуть
Розмах надв'южний, людську путь.

. . . .

І знову світ. Тиша німа
З закритих вій пітьму здійма
І сонце промінням баским
Лягло в шафранові піски.

м. Стара Бухара.

Н. Щербина

ЮНАКАМ

На агатові килими піль
Переможно залізний табун виїжджа,
Чорне злото з копалень кипить,
Самоцвіт найцінніший колишуть жита!
Де не глянеш — вагончик біжить,
Де ступнеш — усміхається зелень ясна.
Хочуть бігти, сміятись і жить,
Сонну землю будить од столітнього сна!
Молодійте ж, мужайте і йдіть
До патлатих заводів, до рудень, до гут.
Це ж, пак, вам, ковалі молоді,
Димарі золоті стоголосо гудуть.
Золотіть, наливайте стебло,
Темногриві, кудлатозелені поля.
Лопоти, вітре, димним рядном
На засмаглих, рудих димарях!
Йдуть завзяті, рум'яні полки
З невгамовно - спішною весною в грудях.
Це незламні ряди юнаків
Поспішають, ідуть, і сміються, й горять!
Ви йдете домуровувать мур.
Ви докінчувать працю велику йдете!
Із недавніх могил і тортур
Золотеє стебло необорно росте.

Кубань

О. Лан

ОТАВИ КОСЯТЬ

Отави косять. Синій сум.
Прозора даль — мов чисте лезо.
Верба розчісує косу
І сипле пачоси на плесо.

Затупотіли десь ціпи,
Зашуруділи шпарко жорна,
Лягли в задумливі степи,
Мов свіжа радість, ріллі чорні.

Дзвенить повітря, мов кришталь,
Мов чаша, вщерть налита трунку...
Хто вам сказав, що сум і жаль —
Єдині осени дарунки?

Ні. Осінь — повногруда сить —
Несе з собою й ясну радість.
Дарма силкуються згасить
Її сумні єреміяди.

Хто хоче згаснуть, — не кажіть,
Що з вами цілий всесвіт гасне.
Ні! Ми ще хочемо горіть —
Весняно - радісно - прекрасно!

Г. Дорина

ВИПАДОК

I.

Я чоловік і, звісно, не вмію плакати. Колись раптом народився гнів і спалив сльози. І багато шляхів пройшов я з того часу.

Я чоловік і, звісно, не вмію плакати

Андрій від'їздить завтра. Було так: ранком прийшов і кинув мені до столу відрядження. Роблено весело всміхається. А в очах за сміхом причаїлась тривога... Беру й читаю... Так... Ну, що ж, їдь, хлопче. Але чомусь тоскно защеміло серце. І так дивно, що ранок за вікном розсипається сміхом...

Ні, я таки знервувався! Це ж свинство—бабою став! Ну, я люблю Андрія. Згадується: вертаюсь із фронту, а вдома брат? Ні, брат—це нічого, це—не має ваги, головне—товариш! Я люблю Андрія, це так, але все ж не слід бути бабою і розводити сентименти. І тому намагаюсь бути спокійним, таким, як буваю завжди. Але він добре мене розуміє і може тому в нього в очах причаїлась тривога.

А на другий день увечері тоскно кричить поїзд. Місяць над степом повис, важкий, червоний. „Як кітайський лихтар"—думаю. Я десь бачив такий! Лише написати якісь таємні ієрогліфи й ілюзія готова... Смішно чому іноді такі дрібниці впадуть на очі, і стоять так рельєфно? Тисячі разів над головою сходив і заходив місяць. Я не помічав, я просто одвик помічати (Серед божевільного танку, божевільних днів ми іноді місяцями забували вмиватися)

Стоїмо на пероні... Ешалон на місцях. „Ну, Андрію, бажаю успіху!" Простягаю руку. Андрій раптом червоніє і швидко нахиляється. Цілуємося. Чомусь трошки соромно, трошки ніяково. Ех, не треба було б!.. „Ну, пиши ж!".. А на думці: „Все рівно. Завтра він, через тиждень я. Десь серед поля, в забутому селі чи на маленькій загубленій в степах станції. А мати плакатиме й чекатиме синів"...

Чомусь вечорами так особливо тоскно кричить поїзд на загубленій серед безмежних степів станції.

Кидало мене життя. Був дев'ятнадцятий, був двадцятий рік. І сьогодні я був там, де не думав бути вчора. Бився з Махном, а потім вкупі з ним бився з білими. Потім знову бився з Махном. Ех, та що згадувати! Кров'ю вкрили шляхи й за плечима були не крила, а важкий, важкий тягар. І тоді я згадував, що в муках народжується все.

А від Андрія звісно ні звістки. Смішно, де ж тут писати—в пожежах згорали й у пожежах народжувалися дні. Тільки іноді так випадково доходили чутки, що він у боях був ранений... а потім і чуток не стало. Бо таке маленьке, таке маленьке людське життя і так легко згинути йому, коли дні в пожежах згорають і в пожежах народжуються.

Потім двадцять перший рік і голод (Через наше містечко провозили трьох людожерів. О, який важкий тягар лежав за плечима). Я, здається, стомився. Я, здається, стомився, і мені захотілося ніжности. Згадувалася мати біля темної зчорнілої ікони А за іконою пахтять м'ята та васильки. А в батька біля вуст залягли суворі зморшки—„сини з бан-
[redacted] каже батько...
[redacted] захотілося ніжности...

Що Андрій помер, я був певний. І ось, раптом...

Я добре пам'ятаю цей ранок. Такий білий, такий чистий сніг упав на землю, ще не вірилось, що є бруд страждання. І потім було сонце. Зимове, але трошки тепле й трошки радісне сонце. І ще була радість— мені не треба було йти до століовки й дивитись у вічі, що благали... вимагали... проклинали!

Я не міг зустрічатися з жадібними очима голодної людини. Я не витримував і стуляв повіки. Хай буде хоч ця маленька стіна поміж нами!..

Ну, так ось ранком ще лежу. Золотий зайчик заблукався на підлозі. І, як у дитинстві, я б радий його впіймати. Коли чую з другої кімнати:

— Василю Семеновичу, вам лист!

Скочив. Я в походах звик швидко вдягатися. Входжу в хазяйську кімнату. Там біля дверей стоїть дівча. Таким маленьким, заляканим звірятком виглядає з великого платка. А біля ніг калюжа—тане сніг. Господиня гостро, з під лоба, дивиться на цю калюжу. З'їли людину горщики та ганчірки! Колись певно і в неї були теплі очі, і вона вміла прощати навіть такі великі провини, як брудні чоботи на чистій підлозі.

Підходжу до дівчинки.—Відкіля?—питаю.

— Не знаю. Якийсь чоловік дали й казали передати вам,—простягла листа, а рука—синя, задубіла. Е, ні, певно сьогодні сонце не таке вже тепле й ласкаве, як мені здалося спочатку.

Читаю: „Приїздіть швидше. Брат помирає!" А далі адреса. І нічого більше, ні підпису, нічого. Вдарила думка:—Швидше коней!—До міста верстов двадцять буде. А коні всюди... такі, що й за село не витягнуть. Біжу до Сафрона, в нього ще нічого тройка. Сафрон хитро примружує очі:—Та воно, знаєте, так сказать, коні слабі... Хай краще постоять. А то й до гріха недовго. А там на весну кинешся орати, а воно хоч дітей та жінку запрягай, бо коней чорт ма...

Ну, звісно, тепер будуть балачки з півгодини. Це—звичайна звичка. Я ставлю питання руба:—Скільки?

Він хвилин зо дві думає. Боїться продешевити й тому править смішно високу ціну. Але мені ніколи торгуватись:—Добре!

Тепер він злякався. Тепер він певний, що взяв мало:

— Та воно, мабуть, не буде діла...—починає він. Але в мене на кожанці висить наган, а в очах спалахує лють. Йдемо до стайні. А за п'ять хвилин у себе в кімнаті збираюся. В яру по дорозі банда й тому гарно озброююся. Мозок гостро і спокійно обмірковує кожну дрібницю. Це в мене завжди в хвилини небезпеки буває якось особливо ясно й чітко працює мозок.

Ну, й лечу ж я! Двадцять верстов—це дурниця. Але зараз вони невблагано довгі. Мені здається, що я на місці й шляхові не буде кінця. Застиг час, застигло поле. Тільки страшне напруження і одна думка: швидше!

II.

— Товариш Жученко тут?

Санітар хвилину думає. В нього стомлене сіре обличчя і порожні очі.

— Сьогодні помер, о четвертій годині ранку,—байдуже каже він.

Але мабуть у мене вигляд дуже дивний і він жвавіше додає:

— Може хочете побачити. Так зараз цілу [redacted] кладовище.

Тепер уже нічого поспішати. Я спокійний. Я зовсім спокійний. Тільки чомусь обм'якли м'язи й хочеться спати. Але раптом майнула думка: А може помилка? Так, це можливо. Сон щезає.

А кладовище здається саме веселе місце в місті. Білий, білий сніг каже, що немає бруду й страждання.

І сонце знову здається мені трошки теплим і трошки ласкавим. Інакше, як би воно могло запалити сніг тисячами усмішок.

Ні, рішуче це помилка!

Підходжу до ями. Широка й зовсім неглибока. А ось купа тіл. Загорнуті в якесь дрантя... Моя впевненість раптом гине. Знов, як тоді в лазареті, питаю. Знову в обличчя мені дивляться порожні очі, а байдужий голос відповідає. Добре, він допоможе мені. І ми вкупі перегортаємо мертві тіла, заглядаємо в мертві очі. А очі майже в усіх розкриті. Я почуваю, що в мене туманіє голова. Від дотику цих мертвих тіл моє тіло теж починає холонути, а очі, я почуваю це, стають такі ж порожні, як і в тих двох санітарів.

Це все ніби жахна мара: ця купа холодних мертвих тіл і мої руки, що жадібно відкривають їм обличчя, перегортають їх, це застигле в небі сонце й біла незаплямована пустеля снігу. Хто казав, що смерть це—спокій? В усіх ошкірені зуби, а в очах застиг скляний жах. З чотирнадцяти років я в бійках. І я ніколи не був страхополохом. Але сьогодні я вперше бачу смерть так близько. Там на війні, там було життя. В муках, у страшенних корчах було життя. Сьогодні я вперше побачив смерть так близько.

Перегортаємо... перегортаємо без кінця. І нарешті—Андрій. Такі ж скляні очі, в конанні зціплені зуби. Такий, як і всі... Тільки ні, зовсім інший. Бо брат — це нічого, це не має ваги, головне — товариш.

Так, звичайно, це він. Ось його очі, його брови, його ніс. Значить кінець. Я спокійний. Я зовсім спокійний. Остільки спокійний, що можу розмірковувати:—Ну, що ж, хай мертві йдуть до мертвих! І ще—хай живе життя! Це я кажу ці слова. Але в мене в грудях тоскно кричить самотність... Чекаю поки покладуть в яму, закидають землею. А потім іду до себе в номер. Лягаю на кровать і заплющую очі. Мені хочеться притиснутися до теплого материного плеча й заплакати. Але я чоловік і, звісно, не вмію плакати...

III.

Ні, життя таке прекрасне! І так гарно, що можна йти вперед. А потім життя таке дивне. Воно випереджує саму сміливу фантазію. І коли я переглядаю своє життя, я бачу, що воно—ціла поема, ціла симфонія. Сьогодні в мене в серці плюскотить ніжність. Сьогодні серце переповнене ніжністю вщерть. Це власне тому, що сьогодні приїздить Ніна. Сьогодні кінчається її відпустка, а вона ж сама точність.

Ніна? Ніна—це моя товаришка. Ні, вона більше, ніж товаришка. Вона... Тьфу! Я стаю сентиментальним. Ну, ось просто: сьогодні приїздить Ніна й я її іду зустрічати.

Вона запалилась. І потім вона стала зовсім інша. В глибині очей я бачу відблиск якогось нового, зовсім нового життя.

Я вгадую:

Вона просто поздоровшала, відпочила. Ні, не те. Просто, вона стала доросліша. Знову не те. Вона покохала? Так, може... мені страшно.

— Давайте, Васю, через парк пройдем.

Йдемо через парк. А дерева кидають під ноги золоті сльози. Мовчимо.

Вона раптом спиняється. Червоніє так, як завжди в хвилини небезпеки. А потім рішуче:—Васю, ви мене любите?

— Ну, так, звичайно, Ніночко, я вас дуже люблю.

Вона червоніє ще більше, а в очах у неї відчай:—Ні, Васю, не те. Ви мене любите як товариша, чи може не так, інакше?

А, так! Я розумію. Вона покохала когось і не хоче зробити мені боляче. І тому я всміхаюся, хоч у душі біль, і кажу:—Ніночко, ви для мене лише товариш. Так. Лише товариш.

Ніна з полегкістю: Васю, це правда? І в голосі в неї я ловлю нотки розчарування. Це вже дивна жіноча природа. За хвилину перед тим вона б усе віддала, щоб я любив її лише „як друга", а зараз її жіноча вдача вже шкодує, що я люблю її інакше, ніж вона думала.

Але це момент. За хвилину вона вже розповідає. Вона виходить заміж. І вона дуже-дуже щаслива. І ще багато дрібниць, таких значних для неї. А я йду поруч і всміхаюся. Хоча в душі тоскно кричить біль самотність.

Ввечері Ніна підводить ставного хлопця і каже:—Васю, знайомтесь... Я простягаю руку й кам'янію. Переді мною стоїть Андрій

Я не знаю чого більше в мене в душі: боли, радости чи жаху. Так, жаху, бо я нічого не розумію. Думки закружляли в шаленому танку, а стіни клуба попливли перед очима.

Хтось приносить води. Близько-близько перед себе я бачу Андрієві очі. А потім падаю в якусь темну, безкраю безодню...

IV

Ми з Андрієм у мене.

...Ну, так ось... коли поклали мене до шпиталю, ти знаєш, Васю, мене охопив скажений жах. Ну, ось уяви: холодні й голодні стіни й сотні хворих. Догляду майже ніякого. Їжі теж. Цілими днями мертві лежать поруч живих і ніхто їх не прибирає. Ти знаєш, Василю, мене охопила така скажена згага життя, така божевільна воля до життя! Випадково я попросив подати тобі звістку про себе. Ну, це ж, звичайно, було б божевіллям думати, що ти її одержиш... А тут я ще зовсім знесилився.

Я почував, що від голоду я гублю останні сили. Ні, це жах, Васю. Ось, уяви: лежати, не мати сили піднятися і чекати неминучої смерти. Особливо один вечір... І ось тоді я наважився... Ти розумієш, я вирішив тікати. Ось зараз, коли я кажу слово „тікати" це так просто. Але тоді це було... ну, геройство, божевілля... Догляду не було ніякого, і труднощі були, звичайно, не з цього боку. Головним ворогом була слабість.

Вона не давала мені змоги навіть перевернутись на другий бік, підняти догори руку... Але втекти треба було. Недалеко шпиталю були знайомі. Треба було б добратися до них, а вони вже відправили б мене до своїх, у військові частини... Тепер слухай... Я зціпив зуби, напружив усю волю... Але підвестися не зміг! Тоді я почав просто зсуватися додолу. Це було легше. Зсунув спочатку ноги, потім тулуб, потім упав додолу. Доводилося плазувати поміж койками. Уяви напівтемну кімнату, зойки, стогін, хрипіння, важкий сморід... і поміж койками плазую я... Падаю... Раптом страшна думка пройняла: як я відімкну двері. Але двері до коридору були відчинені. Лишилося проплазувати

коридором, потім ґанок, і навскоси через вулицю... І я плазував... Скільки? Годину, три, вічність? Не знаю... Я знаю, що я кілька разів губив притомність, я знаю, що я лежав і ридав від знесилля, з відчаю... і не міг рухнутися... Пам'ятаю, що був мороз і сніг. А вгорі—зорі. Ясні й холодні... А я лежу на снігу і збираю крихти волі, щоб плазувати далі й... не можу. Я кусаю з люти собі руки, в мене котяться сльози, я щось шепочу, якісь прокльони. Може, якби будинок знайомих був на крок далі, я б дійсно вмер. Мабуть так... Але бачиш, Васю, що значить воля до життя. Я врятувався. З тиждень я відлежувався у знайомих. Їв кандьор. І мені здавалось, що це якийсь чудесний елексир життя, бо з кожною ложкою його, мені здавалося, вливалося в мене життя... Потім із своїми частинами виїхав аж до Самарканду. Своя братва доглядала... Ось і все, Васильок! Так що з могили я не вставав...

— Так, значить, я збожеволів? Значить, у мене були галюцинації? Але ж ні. Я як зараз бачу купу тіл... І невже я б тебе не пізнав?! Ну, Андрію, ти знаєш, я нічого не розумію.

— А я розумію,—і в очах в Андрія дрижить сміх,—право тут нема нічого таємного. Я знаю, як це сталося. Зі мною лежав із нашої ж частини латиш. Це була гра природи—його й моя подібність. Тільки він був далеко нижчий, і потім біля вуха в нього була чорна родима, плямка з горошинку. Ще на фронті братва часто сміялася. Знаєш, хлопці прямі... сміялися, що по батькові ми мабуть родичі... Ну, так він теж був у шпиталі (наших тоді перекачало тифом) і його певно переклали на мою койку. А потім забули. Ти ж знаєш яке було безладдя. Ну, а ти?... Поперше ми були дуже подібні, по-друге, уява домалювала тобі мене остаточно... Ось і вийшло, що ти мене зарані поховав...

Я дивлюсь на Андрія.—Але ж це все так дивно. Це такий неприродний збіг подій... І тому ще більш дивним мені здається твоє „воскресеніє з мертвих"?..

— О, життя великий фантаст,—із захопленням кричить Андрій—життя... він не може підібрати слів—хай живе життя, Васю!

— Так, життя великий фантаст,—думаю—я—і злий фантаст. Чи не воно повернуло мені так дивно брата? Ні, це не має ваги, головне—товариша. І чи не воно забрало в мене Ніну?..

В мене в серці переплелися радість і біль. Але я кажу за Андрієм:

-- Так, хай живе життя!..

Між іншим, за основу цього оповідання взято дійсний факт.

Дніпропетровське

МАНЕ КАЦ
Паріж

Еврейський хлопчик
(олія)

ЗА КОРДОНОМ

„МИР ВІЛЬЯМА КЛІСОЛЬДА.“

(Новий роман Гербердта Уельса)

Перед тим, як з'явився новий, програмний роман Гербердта Уельса—„Мир Вільяма Клісольда“ було кілька подій, які були, так би мовити, живим прологом до роману. Ці події зовсім не літературного характеру, але саме з них і треба починати аналізу роману Уельса.

Торік, при Лізі Націй почалась підготовка міжнародньої економичної конференції, що відбулася тільки-но в Женеві. Торік також почалася гарячкова діяльність капіталістів що до створення інтернаціональних трестів—крицевого, залізного, алюмінієвого, хемичного то-що. Далі, американський капітал випустив відомий „Маніфест банкирів“. У Відні відбулася конференція так званої „Пан-Европи“. Нарешті, теоретик соціял-демократії Рудольф Гільфердінг виступив із своєю „теорією“ дальшого розвитку капіталізму.

Здавалося б, що ці факти нічого спільного ні з літературою, ні з Уельсом не мають. Тимчасом усі вони походять з одного загального коріння, і якщо частина з них лежить у сфері безпосередньої (економичної) дії, економичної політики капіталістів, друга частина—у сфері теоретичного обгрунтування й виправдання цих дій,—то роман Уельса в свою чергу тільки вінчає цю піраміду літературно-художньою короною.

Уся ця піраміда впирається підвалиною в хаос і анархію капіталістичного виробництва. Післявоєнні економичні труднощі й кризи, відновлення й зріст виробництва поруч із паралельним звуженням ринків збуту набрали такої загрозливої форми, що світова буржуазія опинилась перед питанням—в який спосіб урегулювати й забезпечити свій дальший зріст, в який спосіб поширити тісні рямки національної промисловости, як подолати конкуренцію і анархію капіталістичного господарства. Перед цими питаннями політики, що їх капіталізм вирішити не може, примушені були діяти (в наслідок склику Женевської економичної конференції) теоретики—щоб довести можливість подолати, хоч би тимчасово, цю капіталістичну анархію і вишукати окремі засоби до планування капіталістичного господарства в наслідок—теорії Гільфердінга й низки буржуазно-ліберальних професорів. Уельс в останньому свойому романі стає за ідеолога цього буржуазного руху. Характерну для нього „наукову“ фантастику він віддає на службу новим капіталістичним ідеям, капіталістичній мрії про плановість; своїм міцним і могутнім пером він змальовує широку панораму вилікуваного капіталізму, накреслює програму цього капіталістичного видужання, доводить його до остаточних логичних і соціяльних висновків.

Коли Уельс писав свій „Мир Вільямса Клісольда“, його батьківщину похитнув загальний страйк і великий страйк гірників. Коли Уельс будував свій „плановий капіталізм“ на папері—пролетаріят СРСР на ділі будував плановий соціялізм. І Уельс, природно, не міг обминути питання про соціялізм і соціяльну революцію.

У протилежність соціял-демократу Гільфердінгу, який, заховуючись за марксизмом, пробує побудувати теорію про планове капіталістичне господарство, Уельс розуміє, що таке вчення може бути побудоване лише проти Маркса, за умови рішучого зречення марксизму. І Уельс усю силу свого таланту витрачає на тисячу й перше „викриття“ Маркса: він виливає всю злість і образу, всю зненависть буржуа що його вражають соціяльні катастрофи, на цю „людину з великою бородою, якого Уельс вважає за „винного“ в соціялізмі.

Колись Уельс написав статтю про Ленина. Троцький, відповідаючи йому, в своїй статті назвав її „Філістер про революціонера“. Тепер Уельс, цей подвійний філістер, пише не тільки про революціонера Маркса, але й про саму революцію.

Устами свого героя Вільяма Клісольда, Уельс заявляє, що Маркс є автор „одного з найпустіших і катастрофичніших спрощень, від якого будь-коли терпів світ. Бо ж світ складний і глибокий, а Маркс спрощує і сплощує. І оглядаючись на своїх друзів—соціял-демократів типу Гільфердінга й Макдональда, Уельс говорить, що тепер доводиться знов і великими зусиллями перебудовувати будівлю соціялізму „в зовсім іншому стилі“, доводиться „переписувати соціялізм начисто й наново“.

Перший герой Уельса, Вільям Клісольд, будує свій „соціялізм“, вірніш, „плановий капіталізм“. Вільям Клісольд—великий капіталіст, ватажок, „капітан промисловости“. Він пройнятий однією ідеєю, він дихає нею, для неї працює і живе. Ідея така: Проводирі промисловости, в союзі з наукою, за допомогою фінансової аристократії—цієї справжньої королеви нашого часу, спираючись на холодний і тверезий розрахунок, повинні взяти до своїх рук перебудову всесвіту.

Мусоліні від промисловости, економичні диктатори створюють велетенські світові, планетарні організації промисловців і банкирів І цей капіталістичний інтернаціонал „загнуздає“ анархію капіталістичного господарства, зітре кордони, автономію, суверенітети, перетворить капіталістичний світ на райську Аркадію, де під захистом їх, Вільям Клісольдів, зазеленіє нове спільне, соціяльне життя.

Така Уельсова програма „стрибка з царства необхідности до царства волі“. Стрибка, власне, не буде—буде „сшестя свободи“, під проводом банкирів і промисловців, на нашу грішну землю, нашу долину плачу. Ідея, як бачимо, не дуже нова—„ревізори“ Маркса з Едвардом Бернштейном на чолі додумались до неї набагато раніш. Вона є типова для дрібної буржуазії, з її вірою у всемогутність великого трестованого капіталу.

Але, характерне те, що роман свій Уельс написав саме тепер, коли помічається реци-

див цієї віри за умов стабілізації капіталізму; коли надії буржуазії, що їх похитнула війна та післявоєнні катастрофи, знов розквітають пишним кущем, бо ж капіталізм до певної міри зумів упоратись із розрухою. Ця віра в чудодійну могутність монополістичного капіталізму в капіталістичний інтернаціонал, виявилась і в маніфесті американських банкірів, і в теоріях соціял-демократа Гільфердінга, і в творчості філістера Уельса.

Уельс раніш побачив соціялістичну „Росію—в імлі", тепер він бачить капіталістичний світ „Світ Вільяма Клісольда"—в зорі „планового початку". Дійсно якийсь „перекручений зір".

Проте, „плановий капіталізм" Уельса знаходить своїх критиків і серед буржуазії. Один із них помітив, що Уельс, користуючись з свободи белетриста робить „одчайдушний стрибок із царства необхідности до царства—соціологичної містики". Уельсові закидають, що він не показав, як станеться його „соціялізація капіталізму"—чи не за допомогою переговорів на Женевській конференції. Чи може через економичних Мусоліні, через диктатуру фінансової аристократії, диктатуру капіталізму?

Але як би не здійснювалось будівництво „Світу Вільяма Клісольда"—він нездійснимий. Уельс висловлює лише соціяльну тугу буржуазії за цим світом. Уельс змальовує утопію дрібної буржуазії, утопію, яка є в-одночас і літописом саме тих сваві́льних, хаотичних, анархичних і невпинних початків капіталізму, що похитують світом.

І. Бачеліс

ХУДОЖНИКИ ЗА КОРДОНОМ
(Паріж) *

Паріж—світовий центр художників, світовий ринок картин. Тут у невеличких та незграбних ательє Монмартра працюють сотні живописців і малярів, що тільки випробовують свої сили, або вже справжніх майстрів, які зібралися з усіх кінців земної кулі. Для художника, хтоб він не був—Паріж неодмінно стає за „другу вітчизну". Тут бо в музеях зосередковано колосальні малярські багатства минулого, тут бо з браний досвід багатьох поколінь майстрів, тут бо повітря просякнуте одночасно і традицією, і новаторством, бо тут нарешті „ярмарок славетніх", тут скупщики (маршани) картин можуть вас в один день зробити генієм, або нікчемністю.

Паріж тягне митця, як магнит—у якого два бігуни: слава й майстерність. З Еспанії, Бельгії, Голяндії, Англії, Росії,—з усіх країн сюди заходилися вони, одні—в гонитві за славою, інші—щоб учитися та вдосконалюватися. Серед останніх є чимало художників, що працювали в СРСР. На наших репродукціях подано останні роботи художника—харків'янина—Мане Кац, викінченого й талановитого майстра. Француз живописної культури, він біля джерел своєї творчости працює над низкою картин, в яких трактує типи єврейського патріярхального побуту живописною манерою Сезана. Їхня композиційна й живописна виразність говорить за те, що французькі впливи, виявлені в культурі малярства лише сприяли виявленню властивих ознак художника.

Дві інших репродукції — з картини й малюнку Лідії Мандель, молодої художниці, що особливо відчуває фарбу й добре володіє малюнком. На обох роботах помітний відбиток школярства, але в „Ескізі голови", в точних і м'яких лініях видно не аби-яке розуміння графичної характеристики, а в „Жонглері вогнями" замилування радощами фарб (червона гама). Цією чулістю до фарби й малюнку одночасно художниця багато обіцяє.

С.

---

* Дивись подані в цьму номері „Молодняка" репродукції.